

AGNĖ BUDRIŪNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

MISTINĖS PATIRTIES TYRINĖJIMO GALIMYBĖS

The Possibilities of the Investigation of the Mystical Experience

SUMMARY

This paper is dedicated to the main tendencies of the contemporary mysticism studies. The aim of the article is to explore the possibilities of the investigation of the mystical experience. There are different conceptions of the mystical experience proposed by contemporary scientists and cherished by mystics. I draw the clear distinction between the mystical experience as a process of whole life and the mystical experience as a transient trance. Even the latter conception preferred by most of the scientists seems to have too many variations. I discuss some most important researches in the brain studies and examine the investigations of the trance caused by the chemical and organic substances. The question of an authenticity of the mystical experience is crucial here. The texts of the medieval Christian mystics such as Teresa of Avila, Jan van Ruusbroec and the author of the *Cloud of Unknowing* help to find the base for the identification of the authenticity and to research the influence of the tradition on the mystical experience.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariamos pagrindinės mistinės patirties tyrinėjimo tendencijos, atsižvelgiant į mistinės patirties sampratą. Straipsnyje išryškintas termino „mistinė patirtis“ daugiaprasmiškumas, nurodantis ir į mistinės patirties sampratos skirtumus, lemiančius skirtingas tyrimų metodologijas bei išvadas. Mistinė patirtis suvokiama arba kaip sudėtinė ir išskaidoma į dalis, arba kaip vientisas ir neskaidomas viso gyvenimo vyksmas. Straipsnyje apžvelgiami cheminių ir organinių medžiagų sukeltų potyrių tyrimai bei sąmonės veiklos tyrimai neįprastų potyrių metu, o taip pat keliamas tokių tyrimų prasmingumo klausimas. Pasitelkus viduramžių krikščionių mistikų (Jano van Ruusbroeco, Teresės Avilietės ir *Nežinojimo debesies* autoriaus) tekstus, straipsnyje ieškoma tikros ir netikros mistinės patirties skyrimo pagrindo. Tuo tikslu analizuojamas mistikų požiūris į mistinius potyrius, jų siekimą ir paskirtį. Tiek mistinės patirties sampratos skirtumai, tiek mistinio potyrio autentiškumo klausimas siejasi su tradicijos įtaka mistinei patirčiai. Straipsnyje aptariama tradicijos, kaip mistinio potyrio konteksto, įtaka, galimybė ir apimtis bei tradicijos, kaip kasdienybės, reikšmė mistinei patirčiai.

RAKTAŽODŽIAI: mistinės patirties tyrinėjimai, mistinis potyris, Janas van Ruusbroecas, Teresė Avilietė.

KEY WORDS: investigations of the mystical experience, mystical trance, Jan van Ruusbroec, Teresa of Avila.

IVADAS

Mistinė patirtis yra vienas paslaptin-
giausių fenomenų, dominantis tiek
mokslininkus (teologus, filosofus, psi-
chologus, neurobiologus), tiek dvasinius
mokytojus, tiek kitus žmones. Remian-
tis atliktais tyrimais ir apklausomis, ma-
noma, kad nuo 40 % iki 70 % JAV ir Di-
džiosios Britanijos gyventojų yra paty-
rę vienokių ar kitokių religinių potyrių
(vizijų, garsų, kvapų ir panašiai)¹, o apie
1% – mistinių potyrių². Procentais tai
nėra daug, tačiau žmonių skaičiumi tik-
rai nemažai.

Ne paslaptis, kad daugeliui šiuolaiki-
nių žmonių Vakaruose būdinga vartoto-
jiška nuostata – yra svarbus garantuotas,
greitas ir malonus rezultatas ir kuo ma-
žiau išlaidų ar sąnaudų. Pažvelgus į XX
a. antroje pusėje tarptautinėje religijos fi-
losofijos erdvėje užvirusias diskusijas
apie misticizmą, taip pat galima pastebėti
vartotojiškų tendencijų. Regis, svar-
biausias tikslas yra *suvaldyti* mistinę pa-
tirtį (iširti, aprašyti, atlikti eksperimen-
tą), ją *suprasti*, priskirti prie jau žinomų
aiškių reiškinių, su jais susieti ir jais re-
miantis *paaiškinti bei panaudoti* žmogaus
gerovei. Deja, misticizmo tyrinėtojų ku-
riamos skirtingos teorijos dažnai priešta-
rauja ne tik viena kitai, bet ir pačių pa-
tyrusiųjų, t.y. mistikų, tekstams. Mistikų
kalba apie mistinę patirtį nėra logiška ir

racionali, siekiamas rezultatas – išgany-
mas ar nušvitimas – nėra aiškiai apibrėž-
tas dalykas. Mistikų tekstuose mistinė
patirtis neatsiejama nuo tikėjimo Dievu
ir egzistencinės nuostatos. Taip apeliuo-
jama į asmeninį kontaktą su skaitytoju,
o ne į objektyvią misticizmo teoriją. Ar
įmanoma ir kaip įmanoma moksliskai
tirti mistinę patirtį nekonfrontuojant su
pačių mistikų požiūriu į ją?

Bandymams apibrėžti mistinę patir-
tį skirta ne viena studija. Šio straipsnio
tikslas yra iširti mistinės patirties tyri-
nėjimų galimybes atsižvelgiant į misti-
nės patirties sampratą. Straipsnio *užda-
viniai*: 1) išryškinti mistinio potyrio ir
mistinės patirties skirtumus; 2) anali-
zuoti mistinio potyrio sampratą misti-
cizmo tyrinėtojų darbuose; 3) aptarti
mistikų santykį su mistiniu potyriu ir
mistine patirtimi; 4) analizuoti tradicijos
įtaką mistiniam potyriui ir mistinei pa-
tirčiai; 5) ieškoti tikros ir netikros misti-
nės patirties skyrimo pagrindo.

Straipsnyje tiriami įvairių misticizmo
tyrinėtojų (Roberto K. C. Formano, Gre-
gory'io R. Petersono, Williamo Jameso,
Walterio N. Pahnke's ir kitų) bei krikš-
čionybės mistikų (šv. Teresės Avilietės,
Jano van Ruusbroeco, *Nežinojimo debesies*
autoriaus), daug dėmesio skyrusių mis-
tiniam potyriui, tekstai.

TYRINĖJIMŲ PRIELAIDOS

Termino dviprasmiškumas

Dauguma veikalų misticizmo tema
yra parašyti arba pasklinda po pasaulį
anglų kalba, o juose vartojamas terminas
„mystical experience“ paprastai verčia-

mas kaip „mistinė patirtis“. Visgi jis tu-
ri ne vieną prasmę: „patirtis“ kaip *poty-
ris*, trumpalaikė būseną, ir „patirtis“ kaip
patyrimas, ilgalaikis procesas ir negaluti-
nis rezultatas. Deja, dauguma autorių

neišryškina šio sąvokinio skirtumo, nors, mano nuomone, jis yra esminis ir lemia daug nesusipratimų. Vartojant vieną ir tą pačią sąvoką kyla painiava, nes „mistinės patirties“ apibūdinimai, tinkantys „potyriui“, nevisada tinka „patyrimui“, ir atvirkščiai. Analogiškai galima skirti supratimą ir išmintį. Supratimas yra daugiau ar mažiau apibrėžtas laike ir erdvėje reiškiny, kaip ir potyris, kurio savitės bruožus, jei ir sunku, vis dėlto įmanoma nusakyti. O išmintis yra gilesnė ir platesnė negu supratimas, ji apima daugiau nei vienas ar visi kokio nors žmogaus supratimai kartu paėmus.

Sąvokos „mistinė patirtis“ ypatingumą ir dviprasmiškumą pastebi Wayne'as Proudfootas. Anot jo, frazė „mistinė patirtis“ (angl. *mystical experience*) gali būti interpretuojama: 1) kaip „paprastas konkretaus protinio, psichinio ir/ar fiziologinio būvių aprašymas, nepriklausantis nuo nuomonės apie tų būvių paaiškinimą“; 2) ne tik kaip paprastas aprašymas, bet ir „kaip *stebuklas* – frazė, kurioje tarp tinkamo jos vartojimo taisyklių jau slypi tam tikras aiškintojo išsipareigojimas: sprendimas, kad bet kokios fiziologinės ar psichinės būsenos, tapatinamos su mistiškumu, negali būti priešzastis aiškinti mistiškumą natūralistiniais terminais“³. Galima sakyti, kad pirmuoju atveju dėmesys yra nukreipiamas į potyrį, patyrimo procesą, į tai, kas yra išskirtinai žmogiška ir ką galima moksliai tyrinėti. Antruoju atveju akcentuojama Dievybė – potyrio „turinys“. Vis dėlto tai dar nėra man rūpimas termino reikšmės dviprasmiškumas, aktualus šiam straipsniui.

Vienas ryškiausių šių dienų misticizmo tyrinėtojų Robertas K. C. Formanas

atkreipia dėmesį, kad mistinė patirtis-potyris (angl. *mystical experience*) nėra tas pat kas nuolatinis mistinis būvis (angl. *permanent mystical state*). Mistinis potyris yra intravertinis, trumpalaikis išgyvenimas, o nuolatinis mistinis būvis yra ekstravertinis, apima ir meditacines, ir nemeditacines būsenas, ir jų refleksiją, ir visą žmogaus veiklą. Pirmąjį būvį Formanas įvardija kaip labiau rudimentinį, o antrąjį kaip pažangesnį, kuris pasiekiamas vėliau⁴. Būtent šie skirtingi būviai dažniausiai ir yra vadinami vienu *mystical experience* vardu. Kad išvengtų painiavos, pats Formanas mistiniam potyriui įvardyti vartoja savo sukurtą terminą – „grynos sąmonės įvykis“ (angl. *Pure Consciousness Event* – toliau PCE). Tai „budri, bet be turinių (neintencionali) sąmonė“⁵. Mistinę patirtį Formanas įvardija kaip „dualistinį mistinį būvį“ (angl. *the dualistic mystical state*). Jis „gali būti apibrėžtas kaip nekintanti vidinė tyla, kuri tuo pačiu metu yra palaikoma ilgalaikių arba pastovių intencionalių potyrių“⁶.

Vis dėlto dauguma autorių vartoja terminą „mistinė patirtis“ tiek potyriui, tiek patirčiai nusakyti. Kaip matysime, net ir sutinkant su Formano apibūdinimu, skiriasi tyrinėtojų požiūris į mistinio potyrio kilmę, vietą gyvenime, ir reikšmę mistinei patirčiai.

Be abejo, reikia atsiminti, kad viduramžių mistikai nevartojo tokių sąvokų kaip mistinė „patirtis“ ar „potyris“. Jų kalba daugiausia buvo sensualistinė (Dievo palytėjimas, nugrimzdimas į Dievą, skonis, regėjimas ir pan.), nors siekė išreikšti nejuoslinius dalykus. Pavyzdžiui, Janas van Ruusbroecas, rašęs vienu iš flamandų dialektų, vartojo „paly-

tėjimo“ (*gherinen*) sąvoką⁷. „Palytėjimas“ jo tekstuose yra ne tik mistinio potyrio šaltinis, bet ir paskutinis tarpininkas tarp Dievo ir žmogaus, neleidžiantis visiškai susiliesti, o kartu ir Švč. Trejybės asmenų tarpusavio santykis. Šiame straipsnyje nesiekama nei mistikų tekstų lingvistinės analizės, nei detalaus konkretaus mistiko patirties tyrinėjimo, todėl didesnio dėmesio terminologijai neskiriama. Straipsnio tikslui svarbesnė mistinio potyrio vieta ir reikšmė mistinei patirčiai, kiek tai galima išvelgti pasirinktų mistikų tekstuose.

Šiame straipsnyje bus vartojamos tokios sąvokos: 1) „mistinis potyris“ – neįprastai intensyvus dvasinis, fizinis bei psichologinis išgyvenimas be turinio, atitinkantis Formano PCE (šv. Teresės tekstų citatose paliekama dažniausiai šiuolaikiniuose vertimuose vartojama „transo“ sąvoka); 2) „mistinė patirtis“, apimanti ir išgyventą potyrį, ir jo refleksiją, ir įtaką tolimesniam gyvenimui; tai po mistinių potyrių iš esmės pasikeitęs kasdienis gyvenimas, kuriame gali būti vis pasikartojantys mistiniai potyriai, bet nebūtinai; 3) „mistinė kelionė“, apimanti tiek mistinių potyrių siekimą, tiek pačius potyrius, tiek gyvenimą po tų potyrių ir, kaip pasakytų Janas van Ruusbroecas, besitęsianti iki visiško susivienijimo su Aukščiausiuoju amžinybėje.

Dvejopas tyrinėjimų pobūdis

Termino „mistinė patirtis“ dviprasmiškumas matyti ir dvejopame tyrinėjimų pobūdyje:

1) dažniausiai moksliniai tyrinėjimai vyksta mistinę patirtį suvokiant kaip *su-*

dėtinę ir išskaidomą į dalis: a) akcentuojamas ir tyrinėjamas pats mistinis potyris, nes manoma, kad tik jis yra svarbus, o visa kita yra paveikta įvairių aplinkybių (taip tyrinėja, pavyzdžiui, Walteris N. Pahnke, iš dalies Williamas Jamesas, Charlesas S. Grobas), arba b) tiriami tekstai, nes manoma, kad tam tikri panašumai gali būti tik tarp jų, o klausimas apie pačių potyrių panašumą net nekeliamas (tarpkultūrinio tyrinėjimo šalininkai Bernardas McGinnas, M. Sellsas, Moshe Idelis), arba c) tiriamos socialinės, kultūrinės, religinės, psichologinės ar kalbinės aplinkybės, nes manoma, kad bet koks potyris yra įtarpintas ir visiškai priklausomas nuo tradicijos, o PCE neegzistuoja (konstruktyvistai, arba nominalistai, Stevenas Katzas, Robertas Gimello, Jerry Gillas).

2) Visiškai kitas tyrinėjimų pobūdis atsiskleidžia, kai mistinė patirtis suprantama kaip viso gyvenimo kompleksinė sintetinė patirtis, *neskaidoma į dalis*. Tokiu atveju suponuojama, kad nepaisant tyrinėjimo, esmė lieka nepažini – dėl savo apimties (apima visą gyvenimą) ir dėl numinozinio aspekto (santykis su Dievybe). Tokios nuostatos laikosi daugiausia tie mokslininkai, kurie yra patyrę mistinių potyrių, nors patys savęs mistikais ir nevadina. Vienas tokių tyrinėtojų yra Formanas. Jis tyrinėja tik potyrį, kaip ir pirmosios grupės mokslininkai, bet aiškiai sako, kad tai tėra vienas mistinės patirties aspektas, „rudimentinė“, paprasčiausia forma, nuo kurios reikėtų pradėti mistinės patirties tyrimą, tačiau ja negalima apsiriboti, nes kita mistinės patirties dalis yra galbūt dar svarbesnė.⁸ Kai kurie mistikai tam tikra prasme taip pat yra tokie „tyrinėtojai“, nes reflektuo-

ja savo patirtį, gilinas į ją, aprašo ją, siekia suvokti jos poveikį sau ir kitiems. Tačiau visada turi omenyje visumą. Pavyzdžiu gali būti Thomas Mertonas, parašęs ne vieną kontempliatyvią knygą ir kelias analitines studijas mistinės patirties tema.

Dvejopas tyrinėjimų pobūdis atspindi metoduose. Juk tyrimo metodas pasirenkamas pagal pradines hipotezes ir iškeltus tikslus. Jei mistinėje patirtyje svarbiausia yra psichofizinis potyris, vadinasi, ją galima tirti gamtamoksliais metodais. Kitas klausimas, ar tokie potyriai, kokius tyrinėtojai *priskiria* prie mistinių, iš tiesų ir visada veda į mistinę patirtį.

Jei pradinė hipotezė yra ta, kad mistinė patirtis – viso gyvenimo kompleksinė patirtis, ją ištirti ar, tuo labiau, pakartoti eksperimento būdu neįmanoma. Juk patys mistikai, išgyvenantys mistinius potyrius, nebekelia tokių klausimų: „koku prietaisu tai būtų galima išmatuoti?“ ar „kokia priemone tai būtų galima dirbtinai sukelti?“ Mistikas elgiasi visiškai priešingai negu mokslininkas, kuris stengiasi kuo daugiau sužinoti, iš-

analizuoti, suprasti ir išaiškinti kitiems. Pasak Teresės, „tokiuose dalykuose [kaip mistinė patirtis] mes neturėtume siekti pažinimo kaip viskas vyksta: mūsų supratimas jų negali pasiekti, kam tuomet tuo rūpintis? Pakanka žinoti, kad tai Jis, visagalis Dievas čia veikia. Mes nieko negalime padaryti, kad gautume šią malonę; ji ateina tik iš Dievo; todėl nesistenkime jos suprasti.“⁹

Mistikų tekstuose skatinama siekti patirties, bet ne potyrio, o jei ir kalbama apie potyrį, tai tik kaip apie vieną iš žingsnių mistinėje kelionėje. Jei tikime, kad mistinėje patirtyje dalyvauja ir Dievas, kuris yra daugiau negu sąmonės konstruktas, apie eksperimentinius tyrimus net kalbėti neverta. Kaip jau minėjau, kai kurie tyrinėtojai atsideda lingvistinei ar sociokultūrinei analizei. Tačiau čia kyla grėsmė, kad taip tiriama konkrečių *mistikų* patirtis, o ne mistinė patirtis kaip fenomenas. Apie tekstus, jų bandymą išreikšti mistinę patirtį šiame straipsnyje bus užsimenama tik fragmentiškai, kiek to reikės tiriant mistinio potyrio vietą mistinėje patirtyje.

PSICHOFIZINIO MISTINĖS PATIRTIES ASPEKTO TYRINĖJIMAI

Tyrimo prasmingumo klausimas

Mistinis potyris – be abejo, pati patraukliausia mistinės kelionės dalis, labiausiai viliojanti žvelgiančius iš šalies. Vis dėlto Janas van Ruusbroecas, šv. Kryžiaus Jonas, šv. Teresė Avilietė ir kiti mistikai teigia, kad įvairūs neįprasti potyriai tėra mistinio kelio ir patirties galima pradžia ar „šalutinis efektas“, bet ne tikslas. Aišku, negalima visiškai atskirti potyrio nuo patirties – potyris yra

patirties dalis, tačiau suabsoliutinant potyrį, mistinė patirtis susiaurinama iki psichofizinio lygmens.

Tyrinėjimų atžvilgiu tokia situacija yra prieštaringa. Pabrėžiant potyrį, kaip svarbiausią patirties aspektą, viena vertus, yra atsiribojama nuo konkretaus žmogaus. Suponuojama, kad eksperimentą galima kartoti su bet kuriuo asmeniu, nors ir nėra garantijų, kad rezultatas bus tas, kurio tikimasi. Kita vertus,

patiriantysis dažnai yra pripažįstamas *vieninteliu* „ekspertu“, t.y. autoritetu, galinčiu patvirtinti – buvo mistinis potyris ar ne, nes ir moderniausia technika neužfiksuoja visų šio potyrio niuansų. Visgi Teresė pripažįsta, kad teologai, Bažnyčios žmonės (jei nėra „bailūs, pusiau apmokyti žmonės, kurių nemokšiš-kumas brangiai kainavo“ pačiai Teresei) gali atskirti tikrą ir netikrą mistinį potyrį, net ir patys nebūdami patyrę.¹⁰ Žinoma, šiuolaikiniame religinio pliuralizmo pasaulyje kurios nors religijos atstovo nuomonė vargu ar bus laikoma vi-suotiniu autoritetu.

Taip iškyla poreikis kitais būdais atskirti autentišką ir neautentišką mistinį potyrį. Kai patiriantysis tampa vieninteliu autoritetingu savo potyrio ekspertu, nėra jokio būdo tikrą mistinį potyrį atskirti nuo iliuzinio arba apsimestinio potyrio. Tiesa, galima teigti, kad net jeigu mistinis potyris yra tik įsivaizduojamas, konkrečiam asmeniui, kuris mano jį patyręs, poveikis yra toks pats, kaip ir tikro potyrio. Tačiau toks teiginys teisingas (jei išvis teisingas) tik psichofiziniame lygmenyje. Nes jeigu sutiksime su didžiosiomis religijomis, kad pagrindinis „veikėjas“ mistinėje patirtyje yra ne žmogus, o Dievybė, vadinasi, ir poveikis priklauso nuo Jos. O jeigu mistinis potyris tik įsivaizduojamas, tai ir poveikis yra tik iliuzinis (t.y. potyris tikras, netikras jo mistiškumas, pavyzdžiui, epilepsijos priepuolio metu). Čia kalbame ne apie gilų tikėjimą, kad Dievybė *gali* veikti mane, o apie įsitikinimą, kad tai, ką aš patiriu, *yra* mistinis potyris. Iliuzija lieka iliuzija, kad ir kaip ja tikėtume – miržas dykumoje nesuteikia pavėsio.

Viduramžių mistikai tokius žmones, kurie visą dėmesį sutelkia į psichofizinius potyrius ir yra toli nuo maldos, nuo Bažnyčios, vadina netikrais mistikais. Pasak Ruusbroeco, nei vienas negali gyventi įprasto gyvenimo tokiu būdu kaip nušvitusysis, jei nėra patyręs tikro mistinio potyrio; ir nei vienas negali kontempliuoti Dievo ir gėrėtis Juo (tai Ruusbroeco tekstuose atitinka mistinio potyrio būseną), jei neištirpsta Dieve, neužminga Dieve ir nepanyra į beribę ir beformę tamsą,¹¹ t.y. visiškai neatsisako savęs ir neatsiduoda Dievui. Taigi, jo akimis žiūrint, šiandienos tyrinėtojai, bandantys eksperimentuoti su mistiniais potyriais, ir transo besivaikantys žmonės yra „netikri“ mistinės patirties atžvilgiu. Kita vertus, išganymas ir nušvitimas vargu ar yra šiuolaikinio mokslo tikslas. Būtent potyris yra tai, ką be tekstų ar kultūrinio konteksto, dar galima apčiuopti ir moksliskai tyrinėti mistinėje patirtyje.

Cheminių ir organinių medžiagų sukelti potyriai

Mistinis potyris, pagal Formano apibrėžimą, yra „budri, bet be turinių sąmonė“. Tai pats bendriausias apibrėžimas, leidžiantis atsiriboti nuo religinio ir nereliginio pobūdžio audiovizualinių potyrių, pranašavimo fenomeno, levitacijos ar sapnų. Tačiau vargu ar jo pakanka, kad tam tikrą potyrį priskirtume prie mistinių. W. Jamesas, ko gero, pirmasis taip kategoriškai prie mistinių potyrių priskyrė alkoholio, azoto suboksido, eterio ir kitų cheminių bei organinių medžiagų sukeltas būsenas. Pasak Jameso, „girta sąmonė yra gabalėlis mistinės są-

monės, todėl nuomonė apie ją turi rasti savo vietą mūsų bendrame sąmonės suvokime.“¹² Kita vertus, tarsi pats sau prieštaraudamas, jis teigė, jog „sąmoningumas nušvitime yra esminis „mistinio“ būvio bruožas“¹³. O kiek gi sąmoningumo lieka „girtoje sąmonėje“? Tokius Jameso teiginius paaiškina jo naudojamas mistinių potyrių klasifikavimas nuo paprasčiausių iki sudėtingiausių formų (visur vartojamas tas pats „mystical experience“ terminas). Jamesas hierarchine tvarka nurodo septynias formas – nuo kokios nors idėjos giliausios prasmės suvokimo iki religinio gyvenimo elemento (alkoholio ar narkotinių medžiagų sukeltos būsenos nurodomos kaip vieni iš giliausių mistinių potyrių – penktoje pakopoje ir daugiau ar mažiau atitinka Formano PCE apibūdinimą¹⁴). Nors toks klasifikavimas kiek primena bandymą tikėjimą ar meilę išmatuoti procentais, Jamesas davė pradžią panašaus pobūdžio prielaidoms ir eksperimentams – tiek asmeniniams, tiek moksliniams. Spekučiuojant Jameso mistinio potyrio apibrėžimu, skiriamųjų bruožų nurodymu, ne visada patikslinama, apie kokią būtent potyrį iš Jameso skalės kalbama.

Vienas įtakingiausių *New Age* rašytojų Carlosas Castaneda įtaigiai aprašė Pietų Amerikos toksinių augalų ir grybų vartojimą atliekant įvairius ritualus, be kita ko ir siekiant sukelti mistinį potyrį. Nors C. Castaneda nepretendavo į istorinį tikrumą ar mokslinį pagrįstumą, jo mintys suformavo, galima sakyti, visą kartą sekėjų bei paskatino mokslininkų susidomėjimą. Charlesas S. Grobas savo straipsnyje *The Psychology of Ayahuasca*, aprašo vieno Pietų Amerikos au-

galo poveikį kaip „mistinį“ – pakinta mąstymas, laiko suvokimas, emocinė išraiška, kyla vizijos ar girdimi garsai, pakinta prasmės ar reikšmingumo suvokimas, kyla naujas egzistencinės vilties jausmas.¹⁵ Tai nėra PCE, tačiau autorius jį vadina „mystical experience“, taip pat, kaip ir daugelis kitų, kalbėdami apie savo tyrimo objektus.

Walteris N. Pahnke teigia, kad mistinis potyris gali būti ir LSD poveikio rezultatas.¹⁶ Jis nuolat primena, kad „psichodelinis mistinis potyris jokių būdu nėra automatiškas rezultatas“, t.y. LSD nėra tiesioginė priemonė siekiant mistinio potyrio. Eksperimente pabrėžiama psichoterapijos ir itin kruopštaus paciento paruošimo svarba ir teigiama, kad mistinis potyris yra tik vienas iš penkių galimų LSD poveikio rezultatų, be to, rečiausiai pasitaikantis net esant pačioms palankiausioms sąlygoms.¹⁷

Kaip vertinti, žvelgiant iš filosofinės perspektyvos, bandymus narkotinių medžiagų sukeltą transą priskirti mistiniams potyriams? Viena vertus, tarsi nederėtų prieštarauti tokio potyrio priskyrimui mistiniams reiškiniams. Bent jau remiantis Jamesu, kuris teigia, kad *religiniai* mistiniai potyriai tėra mažesnioji tokių potyrių dalis.¹⁸ Kita vertus, didžiosios religijos aiškiai pasisako prieš cheminių ar organinių medžiagų naudojimą siekiant pakitusios sąmonės būsenos.

Kyla klausimas: ar religijų atstovai viską pernelyg supaprastina, kaip videntelę būtiną ir galimą mistinio potyrio sąlygą matydami Dievo valią, ar tokie tyrinėtojai, kaip Pahnke, pernelyg paskęsta detalėse ir nepastebi arba nepripažįsta už tų detalių glūdinčios ir

svarbiausios esmės – Absoliuto? Tiesa, Pahnke, nors ir išvardija daugybę eksperimento sąlygų, kurių reikia tikintis pasiekti norimo rezultato, vis dėlto pabrėžia tokio potyrio *atsitiktinumą*. Taigi savo teorijoje jis palieka vietos ir Dievybei, teisindamasis, kad visos cheminės medžiagos, tame tarpe ir LSD, yra Dievo kūrinijos dalis.¹⁹

Kol kas palikime teologinius ginčus apie tai, kokie kūriniai Dievo, o kokie piktosios dvasios, nuošalyje. Jeigu mistinėje patirtyje akcentuosime potyrį, o šiame – fizinį ir psichinį aspektus, tuomet Jamesas ir Pahnke gali pasirodyti esą teisūs. Iš tiesų, ar turėtume omenyje krikščioniškąją, ar budistinę, ar daoistinę, ar islamiškąją, ar kitą Absoliuto sampratą, niekur nėra apribota Dievybės apreiškimo ir pasireiškimo sritis ar būdas. Todėl toksinų sukeltas transas, kaip ir visa kita, teoriškai *gali tapti* mistiniu *potyriu*, tačiau jokiū būdu nereiškia, kad visuomet *taps* mistine *patirtimi*. Kaip jau minėjau, visos didžiosios religijos neigiamai vertina tokio tipo būsenas bei draudžia toksinų medžiagų vartojimą. Vietoje to skatina mistinės patirties siekimą per meditaciją, šventųjų raštų kontempliaciją, gamtos pajautą.

Mistinė sąmonė
ar tiesiog neuronai?

Kita tyrinėtojų grupė nukreipė dėmesį į smegenų veiklą. Neurochirurgas Wildes Penfieldas pastebėjo, jog chirurginiu būdu gydant epilepsiją, tuo metu, kai tam tikros smegenų dalys stimuliuojamos elektra, kai kurie pacientai patiria mistinių potyrių. 1955 m. W. Penfieldas

inicijavo platesnį tyrimą bandydamas nustatyti, kokios smegenų dalys „atsako“ už mistinio potyrio kilimą.²⁰ Žymiai vėliau, 1997 m. V. S. Ramachandranas paskelbė atradęs „Dievo tašką“ smegenų žievėje. Jis teigė, kad smegenų veiklos tyrimai ne tik paaiškina mistinių potyrių iliuziją, sukeltą smegenų veiklos sutrikimų, bet ir patvirtina, kad mūsų religiniai jausmai bei potyriai tiesiogiai priklauso nuo konkrečios smegenų žievės dalies veiklos.²¹ Tuojau pat atsirado norinčių „pagarsinti“ Dievo balsą smegenyse, naudojančių įvairiausias priemones.

Tokius atradimus galima interpretuoti dvejopai. Vieniems tai tapo patvirtinimu, kad religiniai ir net mistiniai potyriai yra natūralūs ir neprieštarauja žmogaus prigimčiai. Kiti gi padarė visiškai priešingą išvadą: dabartinis mokslas *gali paaiškinti* religinius potyrius ir juose nėra jokios paslapties, Dievybės išikišimo – tik smegenų veiklos pakitimai.

Prie pastarųjų galima priskirti Leonardą Angelį, kuris teigia, kad visa žmogaus egzistencija (fizinė, psichinė, emocinė, dvasinė) gali būti paaiškinta mikro dalelių judėjimu. Jo manymu, pagrindinis fizinio priežastingumo principas besąlygiškai tinka ir žmogui: „Bet kokie fizinio reiškinių priežastiniai faktoriai – deterministiniai ar probablistiniai – patys yra fiziniai.“²² Angelis ne teigia, kad Dievas tėra mūsų sąmonės konstruktas, tačiau sako, kad bet koks potyris turi savo fizines priežastis. Bet koks mistinis potyris visų pirma yra *žmogaus* potyris, todėl gali būti paaiškintas fizinėmis priežastimis. Todėl, pasak Angelio, arba turime tikėtis, kad mokslas paneigs fizinio priežastingumo

principo galiojimą žmogui, arba misti-
cizmo tyrinėtojai turės pripažinti šio
principo veikimą.

Evanas Falesas teigia, kad metafizi-
niais klausimais smegenų veiklos tyri-
mai nieko nepasako. Tyrimai gali paro-
dyti, kuri smegenų dalis veikia, kai
žmogus išgyvena tikėjimą, meilę, misti-
nį potyrį, tačiau jie negarantuoja tokių
išgyvenimų ir nepanaikina nenuspėjamo
ir nekontroliuojamo Dievybės veikimo
galimybės.²³ Savo ruožtu E. Falesas ne-
teigia, kad Dievas iš tiesų yra ir iš tiesų
veikia žmogaus sąmonę. Gregory R. Pe-
tersonas palaiko savo kolegos nuomonę,
nes, pasak jo, „pats savaime mokslinis
tyrimas nei įrodo, nei paneigia religinių
patyrimų realumo; jis parodo, ką mes
manome apie tokių patyrimų galimybes
ir interpretacijas.“²⁴ Tuo pačiu Peterso-
nas kritikuoja neurobiologinį mistinio
potyrio aiškinimą: „smegenų veiklos ty-
rimai nedaug tegali pasakyti apie tai,
kas vyksta smegenyse religinio potyrio
metu ir jų tikrai nepakanka norint su-
kurti visą teoriją.“²⁵

Vis dėlto dauguma XXI a. žmonių,
ypač mokslininkų, vargu ar sutiktų su
Terese, kad „mes neturėtume siekti pa-
žinimo, kaip viskas vyksta“. Mokslo pri-
gimtis – tyrinėti tai, kas neištirta. Bet ką
gi duoda tokie tyrimai? Jau seniai aišku,
kad kai kuriais atvejais eksperimentas
yra neįmanomas, pavyzdžiui, egzistenci-
niais klausimais, nes neįmanoma nei pa-
kartoti tų pačių sąlygų, nei rasti lygiai to-
kių pačių respondentų, nei iširti to, ko
esmė yra vienkartiškumas (pavyzdžiui,
pirmoji meilė). Belieka tokius reiškinius
stebėti ir iš stebėjimų daryti išvadas. Ta-
čiau ir stebėjimas „iš šalies“ gali virsti

iliuzija, kad viskas išreiškiamą, pamato-
ma ir pamatuojama. Tuo labiau, jei
imantis eksperimentinio mistinio potyrio
tyrinėjimo suponuojama išankstinė nuo-
stata, kad žmogaus protas yra pajėgus
tokių potyrių racionaliai apmąstyti ir logiš-
kai paaiškinti bei interpretuoti.

Panašią hipotezę galbūt kėlė ir Aki-
ra Kasamatsu su Tomio Hirai. Jie buvo
vieniši iš daugelio, tyrinėjusių Zen budis-
tų smegenų veiklą meditacijos metu.
Mokslininkai atrado, kad medituojan-
čiojo smegenyse kyla bangų serijos, pra-
dedant *alfa* bangomis (kurios yra būdin-
gos į save nukreipto dėmesio ir gilaus
atsipalaidavimo būsenai) ir baigiant *teta*
bangomis, kurios paprastai siejamos su
snūduriavimu ir hipnozės būsenai. *Teta*
bangų aktyvumą jie užfiksavo tik tų
mokinių, kurie praktikavo meditaciją
daugiau kaip dvidešimt metų, smege-
nyse. Tačiau Zen meistras, mokantis
meditacijos, puikiai atskyrė kiekvieno
mokinio meditavimo lygį be jokių prie-
taisų ar papildomų duomenų, vien tik
stebėdamas.²⁶

Toks tyrimo rezultatas gali sukelti
abejonių dėl paties tyrimo tikslingumo,
jei keliamas tikslas – rasti mistinio po-
tyrio priežastį ar tokiu būdu pasiekti jo
esmę. Tačiau bet koks mokslinis tyrimas
yra tikslingas, jei tikslas keliamas taip,
kaip jį nusako Petersonas: „Jei žmonės
išgyvena religinius potyrius (o labai ti-
kėtina, kad taip yra), tokie potyriai turi
koku nors būdu pasireikšti smegenų
veikla. Tirdami šią smegenų veiklą mes
nerasime tokių potyrių pirminio šaltinio,
bet bent jau suprasime, kodėl religinis
potyris yra tokios formos, kokios yra.“²⁷

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Gregory R. Peterson. *Mysterium Tremendum*. // *Zygon*, Vol. 37, Nr. 2, 2002, p. 239.
- ² Evan Fales. Can Science Explain Mysticism? // *Religious Studies*, Nr. 35, 1999, p. 222.
- ³ Wayne Proudfoot. *Religious Experience*. – Berkeley: University of California Press, 1985, p. 138–139.
- ⁴ Robert K. C. Forman. Mysticism, Constructivism and Forgetting. // *The Problem of Pure Consciousness. Mysticism and Philosophy*. Ed. by Robert K. C. Forman. – New York: Oxford University Press, 1990, p. 8.
- ⁵ Ten pat.
- ⁶ Robert K. C. Forman. *Mysticism, Mind, Consciousness*. – New York: State University of New York Press, 1999, p. 151.
- ⁷ Gordon Rudy. *Mystical Language of Sensation in the Later Middle Ages*. – New York: Routledge, 2002, p. 116.
- ⁸ Robert K. C. Forman. Mysticism, Constructivism, and Forgetting. // *The Problem of Pure Consciousness. Mysticism and Philosophy*. Ed. by Forman Robert K. C. – New York: Oxford University Press, 1990, p. 8.
- ⁹ Teresa of Avila. *The Interior Castle or The Mansions* [5.1.9.]. 3rd ed. – London: Thomas Baker, 1921, p. 127.
- ¹⁰ Ten pat, [5.1.7.], p. 124.
- ¹¹ John Ruusbroec. The Sparkling Stone. // John Ruusbroec. *The Spiritual Espousals and Other Works*. – New Jersey: Paulist Press, 1985, p. 182–184.
- ¹² William James. The Varieties of Religious Experience. // William James. *Writings 1902–1910*. – New York: The Library of America, 1987, p. 349.
- ¹³ Ten pat, p. 368.
- ¹⁴ Ten pat, p. 344–362.
- ¹⁵ Charles S. Grob. The Psychology of Ayahuasca. // *Ayahuasca: Hallucinogens, Consciousness, and the Spirit of Nature*. Ed. by Ralph Metzner. – New York: Thunder's Mouth Press, 1999.
- ¹⁶ Tokį savo teiginį jis grindžia JAV vyriausybės aprobutais eksperimentais, septintajame praėjo amžiaus dešimtmetyje atliktais su mirtinai sergančiais ligoniais. Teigiama, kad LSD vartojama tik vieną kartą, o ligoniai puikiai susipažinę su visa galima rizika. Walter N. Pahnke. The Psychedelic Mystical Experience in the Human Encounter With Death. // *Psychodelic Review*, Nr. 11, 1971. Walter N. Pahnke, William A. Richards. Implications of LSD and Experimental Mysticism. // *Journal of Religion and Health*, Nr. 5, 1966. p. 175–208. Tokie tyrimai JAV buvo gana populiarūs, kol juos uždraudė vyriausybė. Tuomet juos pakeitė kito pobūdžio eksperimentai, pavyzdžiui, sudarant nesvarumo būseną arba tam tikras smegenų žievės dalis stimuliuojant elektra. Pasak Petersono, tyrinėjimų tikslai ir išankstinės hipotezės iš esmės nepasikeitė (Gregory R. Peterson. *Mysterium Tremendum*. // *Zygon*, Vol. 37, Nr. 2, 2002, p. 244).
- ¹⁷ Walter N. Pahnke. The Psychedelic Mystical Experience in the Human Encounter With Death. // *Psychodelic Review*, Nr. 11, 1971.
- ¹⁸ William James. The Varieties of Religious Experience. // William James. *Writings 1902–1910*. – New York: The Library of America, 1987, p. 361.
- ¹⁹ Walter N. Pahnke. The Psychedelic Mystical Experience in the Human Encounter With Death. // *Psychodelic Review*, Nr. 11, 1971.
- ²⁰ Wildes Penfield. The Role of the Temporal Cortex in Certain Psychical Phenomena. // *The Journal of Mental Science*, Nr. 101, 1955, p. 451–465.
- ²¹ V. S. Ramachandran, S. Blakeslee. *Phantoms in the Brain*. – New York: Morrow, 1998, p. 182, 184–185.
- ²² Leonard Angel. Universal Self Consciousness Mysticism and the Physical Completeness Principle. // *International Journal for Philosophy of Religion*, Nr. 55, 2004, p. 1.
- ²³ Evan Fales. Can Science Explain Mysticism? // *Religious Studies*, Nr. 35, 1999, p. 223.
- ²⁴ Gregory R. Peterson. *Mysterium Tremendum*. // *Zygon*, Vol. 37, Nr. 2, 2002, p. 237.
- ²⁵ Ten pat, p. 245.
- ²⁶ Ten pat, p. 244.
- ²⁷ Ten pat, p. 246.

B. d.